

УДК [378.147:371.13]:17.024.4

©О.Г.Гусак

СИТУАЦІЯ УСПІХУ В ТЕОРІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ

Постановка проблеми. Для розвитку людини необхідна наявність постійної системи стимулюючих і цілеспрямованих підсилень, у ролі яких особливо ефективно виступає успіх. Саме успіх надає сили, віру й можливість подолання будь-яких перешкод, створює основу для формування адекватної самооцінки, без якої становлення здорової психіки неможливо. Доведено, що в основі активного творчого самопочуття будь-якої людини лежить віра у власні сили. Затвердження цієї віри неможливо без надбання досвіду досягнення й переживання успіху.

На сучасному етапі розвитку суспільства орієнтація на успіх повинна виступати як необхідна умова структури будь-якої ефективної педагогічної системи.

Людям, які займаються навчанням, завжди було зрозуміло, що навчально-пізнавальна діяльність відбувається більш ефективно й дає більш якісні результати, якщо в студента виникають сильні, яскраві, глибокі мотиви, що спонукають його прагнути до досягнення мети, при цьому діяти максимально активно, бути готовим до подолання певних труднощів.

Відомо, що найважливішою умовою досягнення результату в навчально-пізнавальній діяльності є активна особистісна позиція людини. З урахуванням цих положень безумовна необхідність будувати освітню практику і робити ставку на забезпечення ситуації успіху в кожного студента; створювати цикл різноманітних справ, у яких студент може реалізувати свій потенціал, свої кращі якості; проектувати відсутні зони; організовувати педагогічне супроводження розвитку; підготовлювати студентів до ролі своїх колег, які проектуватимуть ситуації успіху для інших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Встановлення ролі «успіху» і «ситуації успіху» у вирішенні освітніх завдань, виявлення причин, наслідків і внутрішньої логіки розвитку прийомів і засобів активізації пізнавальної діяльності студентів на основі реалізації психолого-педагогічного потенціалу «успіху» можливо, за справедливим твердженням відомих педагогів (В. Беляєв, С. Єгоров, Ф. Корольов, А. Піскунов, З. Равкін, Б. Сапунов і ін.), на основі історико-логічного (або, за Ф. Корольовим, - історичного й теоретичного) підходу до аналізу генезису системи педагогічного стимулювання в теорії й практиці освіти.

Отже, визначимо, що значення ситуації успіху в системі педагогічного стимулювання, в організації професійної і фахової підготовки майбутніх фахівців надзвичайно велике, проте в практиці професійної й фахової підготовки студентів структура, прийоми, засоби і умови її реалізації розроблені недостатньо. Таким чином, актуальність проблеми, її недостатня теоретична і практична розробленість і зумовили тему дослідження.

Мета нашої статті розглянути поняття «успіх» і «ситуація успіху» як категорії, які позначають один із важливих стимулів поведінки й діяльності, здійснити аналіз педагогічного потенціалу ситуації успіху в рамках теорії педагогічного стимулювання.

Основна частина. Проблема педагогічного стимулювання стала в другій половині двадцятого сторіччя предметом педагогічних досліджень (В.Ільїн, В.Коротов, І.Лернер, М.Махмутов, З.Равкін, М.Скаткін, Г.Щукіна та ін.). Значна частина цих досліджень проводилася в галузі дидактики й була націлена на вдосконалення змісту, організаційних форм і методів навчання. Також у цих роботах висвітлені науково-теоретичні положення, які розкривають суть стимулювання як соціального й психологічного явища, позначені основи виникнення й процес розвитку концепції стимулювання в зарубіжній і вітчизняній психолого-педагогічній науці.

Основними філософськими й психологічними положеннями концепції педагогічного стимулювання є :

- проблема стимулів - це проблема активізації внутрішніх рушійних сил розвитку й діяльності особистості. Стимули, які є найважливішим фактором формування особистості,

виступають як безпосередні спонукальні причини життєдіяльності суб'єкта, що активізують його;

- спонукальна дія стимулу стає реальною якщо спонукання, об'єктивно викликуване ним, сприймається свідомістю й емоційно-вольовою сферою особистості й правильно оцінюється нею. У цьому випадку стимули впливають на формування мотиваційної сфери суб'єкта діяльності. Таким чином, природа діяльності розкривається в особливому прояві факторів, що детермінують;
- ефективність педагогічного стимулювання багато в чому залежить від індивідуалізації й диференціації побудників, від того, наскільки точно вони зорієнтовані на індивідуально-психологічні особливості внутрішнього світу студентів;
- зовнішні впливи в силу певних обставин можуть особистістю не сприйматися: той самий стимул в одному випадку буде виступати для студента як реальний побудник його пізнавальної діяльності, в іншому залишиться лише потенційним фактором;
- сутність процесу стимулювання повинне враховувати вікові й психологічні особливості людини, тому що з віком більшу значущість набувають стимули, пов'язані з утворенням ціннісних орієнтацій, і послабляються стимули, що викликають прагнення одержати схвалення оточуючих і зберегти серед них своє місце.

У цілому ж доводиться констатувати, що в педагогічній літературі й періодиці проблема реалізації формуючого потенціалу успіху й ситуації успіху в навчанні розкрита слабо. Проте на основі аналізу наявних матеріалів можна зробити ряд висновків.

Відомо, що діяльність людини виступає як провідний фактор розвитку її особистості. Роблячи які-небудь зусилля фізичного, інтелектуального, духовного плану, людина вправляє в тому або іншому виді діяльності, розвиває свої здібності, здобуває знання й представлені в досвіді вміння й навички, стверджується в поглядах, переконаннях і ціннісних орієнтаціях. Однак джерелом розвитку особистості стає не тільки процес здійснення діяльності, але й її результат, пережитий особистістю як індивідуальне досягнення, як успіх. Саме усвідомлення індивідуальних особистих досягнень, оцінювані суб'єктом як удача, як маленька перемога над самим собою й зовнішніми обставинами, є стимулом його подальшого руху в цьому напрямку.

Успішний результат, пережитий людиною як індивідуальне досягнення, окриляє її, вселяє в неї впевненість у себе, у свої можливості; натхненний успіхом студент береться за виконання більш складної справи, діє впевненіше, проявляє ініціативу, творчість і винахідливість, удосконалюється в навчальному й особистісному плані.

Говорячи про успіх, педагоги-дослідники мають на увазі не стільки удачу, скільки хорошу результативність (або вражаючі результати) у досягненні намічених цілей і завдань, а також пов'язане із цим індивідуальне усвідомлення й суспільне визнання отриманого людиною (або групою людей) результату. Переживання, що супроводжують досягнення успіху, визначають морально-психологічне самопочуття людини, обумовлюють темпи й спрямованість її саморозвитку, стимулюють соціальну активність особистості.

«Успіх» і «досягнення» є ключовими словами в цьому визначенні.

Успіх - це насамперед переживання почуття радості від досягнутого, тобто успіх тут виступає як особливий емоційний стан, породжений досягненням бажаної мети.

Досягнення - це характеристика успіху, прийнята й визнана як самою людиною, так і значущими для нього суб'єктами, і це завжди конкретний результат, визнання якого може бути як зовнішнім - суспільним, так і внутрішнім - індивідуальним.

Високо оцінюючи освітню й розвиваючу роль успіху, психологи й педагоги справедливо вважають, що стимулювати пізнавальну активність студентів можна за допомогою створення ситуації успіху.

Для того, щоб визначити суть цієї ідеї, треба насамперед уточнити зміст і значущість поняття ситуація.

У словнику практичного психолога це визначення ситуації як системи зовнішніх стосовно суб'єкта умов, що спонукають його активність. До елементів ситуації можуть відноситися й стани самого суб'єкта в попередній момент часу, якщо вони спричиняють його наступну поведінку. Ситуація - сукупність зовнішніх умов і факторів, що впливають на людину й спричиняють її діяльність поряд із суб'єктивними, внутрішніми умовами.

У педагогіці не існує універсальних засобів і методів навчання й виховання. Це повною мірою стосується й ситуації успіху. На перший погляд, здається, що викладачеві досить кілька разів організувати ситуацію, при якій студент випробовує успіх - і високий рівень пізнавальної активності забезпечений. Але таке ставлення до ситуації успіху може призвести до зворотного результату: постійне забезпечення успішності навчання може сформувати не активне, але звичне й, можливо, індиферентне ставлення до навчальної діяльності. Мало того, постійне очікування позитивного результату загрожує розвитком нездатності до подолання труднощів, відмовою від активних дій у складних життєвих і навчальних ситуаціях.

Отже, кожний педагог, виходячи із власного професійного й творчого потенціалу, визначає той шлях у процесі навчання, який забезпечує організацію умов для досягнення студентами ситуації успіху.

Ситуацію успіху, створювану педагогом у навчально-виховній діяльності, можна представити у вигляді досить простого послідовного ланцюга, ланками якого є:

- установка на діяльність (емоційна підготовка студента до розв'язання навчального завдання);
- змістовне, технологічне й ресурсне забезпечення діяльності, операції (створення умов для успішного рішення);
- порівняння отриманих результатів із пропонованими (усвідомлене ставлення до результату своєї навчальної праці).

Ситуацію успіху, об'єктивно стимулюючи пізнавальну діяльність, створюють завдяки:

- використанню цікавої інформації в змісті досліджуваного й додаткового матеріалу;
- включенню додаткових відомостей про знаменитих людей;
- створенню проблемних ситуацій, які неминуче представляють щось знайоме з нового ракурсу, часом несподіваного.

Без відчуття успіху в студента пропадає інтерес до навчальних занять, але досягнення успіху в навчальній діяльності студента утруднено рядом обставин, серед яких можна назвати недолік знань і вмінь, психічні й фізіологічні особливості розвитку, слабка саморегуляція й інші. Тому педагогічно виправдане створення для студента ситуації успіху, яка є суб'єктивним переживанням задоволення від процесу й результату самостійно виконаної діяльності. Технологічно ця допомога забезпечується рядом операцій, які здійснюються в психологічній атмосфері радості й схвалення, створюваної вербальними (мовними) і невербальними (міміко-пластичними) засобами. Підбадьорливі слова й м'які інтонації, мелодійність мовлення й коректність звертань, так само як відкрита поза й доброзичлива міміка, створюють у поєднанні сприятливий психологічний фон, що допомагає студенту впоратися з поставленим перед ним завданням. Тому викладач повинен володіти професійними і особистісними якостями, тому що моральні аспекти спілкування педагога зі студентами мають колосальну значущість не лише у виховній роботі, але й в освоєнні навчальних предметів. Тобто успішне проведення занять у першу чергу залежить від викладача.

Професійно працюючий педагог знає, що перш ніж запропонувати студенту виконати яке-небудь завдання, йому треба спочатку допомогти студенту перебороти невпевненість у власних силах, острах самої справи через оцінку оточуючих. Такий запобіжний захід знімає з людини затиск, вона стає більш розкутою і впевненою, сміливіше реалізує свої потенційні можливості. Посилення педагогічного впливу доповнюється операцією «авансування» успішного результату. Реалізуючи цю операцію, педагогу необхідно висловити свою тверду впевненість у тому, що його студент обов'язково впоратеться з поставленим завданням, переборе труднощі, з якими він зіштовхнеться на шляху досягнення мети.

Разом із цим не виключено, що реалізація подібних операцій може вплинути на формування надмірно завищеної самооцінки, і тоді студент, не замислюючись про наслідки, самовпевнено буде братися за будь-яку, навіть надзвичайну складну роботу, результати якої для нього знеачка можуть виявитися жалюгідними і сприйматися з більшою напруженістю. Уникнути такої ситуації дозволяє реалізація наступної операції, пов'язаної із прихованим інструктуванням студента в засобах і формах здійснення діяльності. Але необхідно пам'ятати, що відкрита інструкція не дає розвиваючого ефекту, тому що людина стає в цьому випадку свого роду засобом виконання педагогічного задуму, а отже, не переживає ситуації успіху. Прихована допомога реалізується шляхом натяку, вказівки, побажання.

Велику значущість у стимулюванні активності студента має операція «внесення мотиву». Якщо студентові разом із метою діяльності й описом того ідеального результату, що повинен бути отриманий, пояснюється, заради чого, заради кого відбувається ця діяльність, то його увага зміщається з мети на мотив і, виконуючи завдання або прохання, він думає про людей, яким необхідна його допомога.

Підсумкова оцінка також має велику значущість для відчуття студентом свого успіху. Змістовно вона повинна належати не до результату в цілому (хоча оцінка теж висловлюється), а до якихось окремих деталей отриманого результату, своїм емоційним переживанням у зв'язку з побаченим.

Є й ще одна важлива сторона у взаємовідносинах ситуації успіху з умовами пізнавальної активності студентів. Ситуація успіху «переростає» з прийому до педагогічної умови навчальної діяльності, якщо відбувається зміна позиції студента: з об'єкта він перетворюється в суб'єкт навчальної діяльності.

Висновки. На початковому етапі організації ситуації успіху студент перебуває в ролі об'єкта. Потім, приймаючи (або не приймаючи) запропоновані умови, він активно включається в те, що відбувається, впливає на хід реалізації ситуації успіху, тобто встановлення суб'єктом обставин. Випробувавши радість від заслуженого успіху, студент бажає його повторити, затвердити. Він починає самостійно шукати шляхи для його повторення: це надає впевненості у власних силах, позитивно впливає на взаємини з оточуючими.

Таким чином, із суб'єкта обставин у результаті створення ситуації успіху студент стає суб'єктом навчальної діяльності, носієм активного, перетворюючого початку. Ситуація успіху, що була засобом виховання й розвитку пізнавальної активності, переростає в умову, що формує в студентів свідоме, творче ставлення до навчального процесу. Послідовна зміна позиції студента й розвиток відносини до навчання нерозривно зв'язані між собою, взаємообумовлюють і доповнюють один одного.

Підсумовуючи, зазначимо, що реалізація ситуації успіху в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців задовольняє пізнавальні потреби студентів та умов забезпечення високого рівня педагогічного стимулювання приводить до позитивних мотиваційних зрушень у студентів, надає їм можливість відчутти задоволення від усвідомлення власного зростання й розвитку.

Список використаних джерел

1. Белкін А. С. Основы возрастной педагогики: учеб. пособие для высш. учеб. заведений / А.С. Белкін. – М. : Академия, 2000. – 188 с.
2. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека / В. К. Вилюнас. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 288с.
3. Коротаева Е. В. Ситуация успеха: психолого-педагогические механизмы и этапы организации / Е. В. Коротаева // Директор школы. – 2001. – № 3. – С. 38-44.
4. Сериков В. В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / В. В. Сериков. – М. : Логос, 1999. – 272с.
5. Щуркова Н. Новые технологии воспитательного процесса / Н. Щуркова. – М. : Новая школа, 1993. – 112с.

6. Values in education and education in values / ed. by I. Halstead and M. Taylor. – L. : The Falmer Press, 1996.

Гусак О.

Ситуація успіху в теорії педагогічного стимулювання

У статті розглядаються поняття «успіх» і «ситуація успіху» в рамках теорії педагогічного стимулювання пізнавальної активності студентів. Доведено, що створення ситуації успіху, з одного боку, вимагає врахування індивідуальних особливостей особистості, з іншого – досягнення успіху вимагає від індивіда продуктивної активності в різних видах діяльності.

Представлено, що успіх у професійній підготовці студентів полягає в перетворенні навчально-виховного процесу і самоосвіти в цінність для особистості. Ситуація успіху надає можливість досягнення значущих результатів у навчально-пізнавальній діяльності.

Ключові слова: успіх, ситуація успіху, професійна підготовка, педагогічне стимулювання, пізнавальна активність.

Гусак Е.

Ситуация успеха в теории педагогического стимулирования

В статье рассматриваются понятия «успех» и «ситуация успеха» в рамках теории педагогического стимулирования познавательной активности студентов. Доказано, что создание ситуации успеха, с одной стороны, требует учета индивидуальных особенностей личности, с другой – достижение успеха требует от индивида продуктивной активности во всех видах деятельности.

Представлено, что успех профессиональной подготовки студентов состоит в преобразовании учебно-воспитательного процесса и самообразования в ценность для личности. Ситуация успеха дает возможность достижения значимых результатов в учебно-познавательной деятельности.

Ключевые слова: успех, ситуация успеха, профессиональная подготовка, педагогическое стимулирование, познавательная активность.

O. Gusak

Situation of Success in Theory of Pedagogical Stimulation

The article considered concepts "success" and «situation of success» within the framework of the theory of pedagogical stimulation of cognitive students' activity. The article proved that the creation of success situation, on the one hand, requires taking into account the individual characteristics of the person, on the other – success requires the productive activity of the individual in various activities.

It is shown that success in students' professional preparation consists of converting the educational process and self-education into a value for personality. The situation of success gives possibility of achievement of meaningful educational result.

Keywords: success, situation of success, professional preparation, pedagogical stimulation, cognitive activity.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2014р.